

ליאור כרמל¹

קריאת סיפור שעבוד מצרים לאור סיפור מגדל בבל

ראשי פרקים:

- ❖ הקדמה
- ❖ נקודות הדמיון
- ❖ תקווה
- ❖ נקודות השוני
- ❖ אכזבה
- ❖ תקווה קצרה ואכזבה שניה
- ❖ תקווה חדשה ומחוזקת
- ❖ אכזבה שלישית
- ❖ השבת התקווה
- ❖ חצי נחמה
- ❖ מגמות התגובה האלוהית
- ❖ השבת המבוכה
- ❖ מטרת התורה בקישור הסיפורים

הקדמה

בקריאת תחילת סיפור שעבוד מצרים (שמות א'), ניתן להבחין בארמזי התורה לסיפור מגדל בבל (בראשית י"א, א-ט). כאשר מעמידים את שני הסיפורים זה לצד זה מתגלות נקודות דמיון רבות ועמן שוני מהותי. במאמר זה ברצוני לעמוד על הקשר שבין שני הסיפורים ועל ההבנה המחודשת בסיפור יציאת מצרים בעזרת קשר זה. תחילה, אעבור

¹ מאמר זה מוקדש לזכר אמי, אסתר שרה בת משה, ואביה, משה בן מנחם.

על נקודות הדמיון המצביעות על הקשר ולאחר מכן, על השוני בין הסיפורים, דרכו אחדד את מגמת התורה ביצירת קשר זה.

נקודות הדמיון

שני הסיפורים עוסקים בעם אשר בורך על-ידי ה' בברכה דומה. צאצאי נח בורכו ב"פרו ורבו ומלאו את הארץ" (בר' ט', א), וצאצאי יעקב שבורך ב"פרה ורבה..." (בר' ל"ה, יא)2.

א. כהקדמה לסיפורים מובאת בשניהם רשימת שושלת. במגדל בבל - "ואלה תולדת בני נח..." (בר' י, א) וכן: "אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול" (שם, לב) ובשעבוד מצרים - "ואלה שמות בני ישראל..." (שמ' א', א).

ב. סיכום שתי השושלות הנ"ל הינו שבעים. שבעים האומות³, היוצאות מנח (בר' י"ו) מול שבעים בני יעקב: "...כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" (בר' מ"ו, כז)⁴ וכן: "ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש..." (שמ' א', ה).

על שני עמים אלו מסופר שנסעו עד להתיישבותם במקום התרחשות הסיפור. אצל בני נח מתוארת נסיעה והתיישבות זו בתחילת הסיפור: "ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם" (בר' י"א, ב). אצל בני יעקב מתוארת נסיעה זו בירידת יעקב מצרימה אל יוסף: "ויסע ישראל וכל אשר לו" (בר' מ"ו, א) ועל התיישבותו שם: "וישב ישראל בארץ מצרים, בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד" (בר' מ"ז, כז).

ג. בשני הסיפורים מסופר בשפה דומה על תוכנית אנושית לשינוי דמוגרפי, מתוך פחד וכמגננה מהעלול להתרחש אם לא יתבצע שינוי זה. בבראשית מתואר פחד העם מלפון על פני כל הארץ ולכן הם מחליטים להתרכז אל מקום אחד: "הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ" (י"א, ד). בשמות מתוארת תוכנית פרעה להאטת ילודת ישראל, לאור פחדו מהתרבותם והתפשטותם בארץ: "הבה נתחכמה לו פן ירבה...ונלחם בנו ועלה מן הארץ" (א', י).

² ברכה דומה מופיעה בתורה רק אצל אדם הראשון (בר' א', כח).

³ ברשימה ישנם שבעים ואחד שמות, אולם נמרוד נספר כאדם יחיד ולא כאומה. ראה: ד. מקרא בר' כרך א' עמ' רעד-רעה.

⁴ ראה: ד. מקרא בר' כרך ב' עמ' רלב-רלג.

ד. השיטה שנבחרה למימוש שתי התוכניות הנ"ל היא בניית ערים, המתוארת בפרוטרוט ובאותם עצמים יחידאיים כמו "חמר"⁵ ו"לבנים"⁶ (בר' י"א, ג, שמ' א', יד⁷).⁸

תקווה

בתחילת שמות א', נפגש הקורא עם תוכנית פרעה להאטת ילודת ישראל בשיטות שונות. הדמיון הלשוני והענייני לסיפור מגדל בבל, מביא לתקווה שבהמשך המידי, תגיע בסיפור שעבוד מצרים, תגובה אלוהית שתסכל את התוכנית האנושית, בדומה לסיפור מגדל בבל.

נקודות השוני

א. תקוות הקורא מתגברת במיוחד לאור ההבדל שבין מושאי התוכניות האנושיות. בעוד שתוכנית העם בבבל מוסבת על עצמו: "הבה נבנה לנו... ונעשה לנו שם פן נפוץ..." (בר' י"א, ד), מושא תוכניתו של פרעה היא לא עמו, מצרים, כי אם עם אחר: "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, הבה נתחכמה לו פן ירבה..." (שמ' א', י). הבדל זה נוגע במוסריותן של שתי התוכניות. אמנם העם בבבל טעה בהחטאת ייעודו – התפשטות בארץ, אך לא הרע לאחר כשם שעשה פרעה. כאמור, הבדל זה מחזק את התחושה שהתגובה האלוהית במצרים קרובה. שהרי, ניתן להניח שכשם שלתוכנית בבל – שאינה פוגעת באחר, ישנה תגובה מהירה, קל וחומר שתהיה תגובה דומה לתוכנית מצרים – המשעבדת עם אחר.

אולם, מקריאת המשך הפרק נראה הבדל נוסף, מהותי, בין הסיפורים. כנגד התכניות האנושיות השונות באה תגובה אלוהית שונה. תגובת ה' למעשה בני האדם בסיפור מגדל בבל מתוארת כמיידית, גלויה ומוצלחת. הם בונים "פן נפוץ" וה', במעשה מופתי, כולל את שפתם ומפיצים (בר' י"א, ח). לעומת זאת, בסיפור שעבוד מצרים מוצא הקורא

⁵ בתורה "חמר" מופיע עוד בבר' י"ד, ובתור חומר לעבודה רק בשמ' ב', ג.

⁶ אלו שני המקומות היחידים בתורה בהם מופיע עצם זה.

⁷ וכן ה', ז, ח, יד, טז, יח.

⁸ נקודות דמיון נוספות:

א. התואר "דור" מופיע לגבי דור האב של עמים אלו: דורו של נח (בר' ז', א) ודורו של יוסף (שמ' א', ו).

ב. הצירוף "ויהי כל" המופיע בתחילת שני הסיפורים הוא חריג בתורה ומופיע רק עוד ארבע פעמים: בבר' ה', כג ו-לא ובבמ' ג', מג ו-ל"א, א, נב.

תגובה אלוהית שונה לגמרי. אמנם, ישנה תגובה כמעט לכל החמרה בגזרות פרעה, אך בצורה נסתרת ומתמשכת. בתגובה לעינוי בני ישראל בבנייה מתואר בכתוב: "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ..." (שמ' א', יב), התיאור כאן הוא של התרבות מאסיבית אך טבעית, ללא מופת אלהי גלוי. התרבות זו אינה מכניעה את פרעה אלא מביאה אותו לשיטה חדשה – המתת הבנים. אכן, גם שיטה זו נוחלת כשלון, בעזרת המיילדות, אך דווקא פעולותיהן האנושיות הן אלו שמבליטות את היעדר התגובה האלוהית הגלויה. פסוק כ': "וייטב א-הים למילדת וירב העם ויעצמו מאד", יכול להשתמע לשתי פנים. האם הטיב ה' למיילדות ובנוסף רבה העם בדרך טבעית, או שמא ההטבה האלוהית התבטאה בריבוי העם. פסוק מעומעם זה מבליט אף הוא את העובדה שאין כאן תגובה אלוהית גלויה אלא נסתרת. מעשה המילדות מביא להחמרה נוספת – השלכת הבנים ליאור. להחמרה זו אין תגובה אלוהית ופרק א' מסתיים במציאות בה המצרים ממשיכים בתוכניתם, ללא הפרעה עליונה.

אכזבה

הקורא שציפה לתגובה אלוהית מיידית, מהירה וגלויה, מתאכזב במוצאו תגובה מתמשכת ונסתרת. נראה לו, כי התגובה האלוהית שמטרתה להביא לריבוי עם ישראל כנגד תוכנית פרעה, נכשלת. נבוך הוא שואל את עצמו: מדוע במצרים אין תגובה הדומה לתגובת בבל? האם תהיה תגובה אחרת, מוצלחת יותר? ואם כן, מתי?

תקווה קצרה ואכזבה שניה

בפרק ב', מוצא הקורא את סיפור הצלת משה, הבא כנגד הגזירה הקודמת. בתחילה, אין די בכך כדי למלא את ציפיותו, שכן סיפור זה הינו בודד ויש להניח שבנים רבים טובעו ביאור. כמו כן ההצלה נעשתה בפעולות אנושיות, המבליטות, בדומה למעשי המיילדות את היעדר התגובה האלהית הגלויה, לה מצפה הקורא. אולם בהמשך הפרק מתגלה אותו תינוק עברי כגיבור לאומי בראשית דרכו, המגן על אחיו החלשים מפני משעבדיהם. בכך, כבר יכול הקורא למצוא פתח-תקווה לגאולה מן המצרים.

אלא שתקווה זו נעלמת כשם שבאה. שהרי בהמשך, מסופר על בריחת הגיבור החדש למדין, שם הוא מתישב ומקים את משפחתו. התוכנית המצרית ממשיכה בשלה והקורא המאוכזב והנבוך, ממשיך בקריאת הסיפור.

תקווה חדשה ומחוזקת

סוף פרק ב', מפיח בקורא תקווה חדשה לתגובה אלוהית הדומה לזו שבכבל. לראשונה מאז התחילה תוכנית מצרים לצאת לפועל, מתוארת התיחסות ה' כלפיה: "ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, ויאנחו בני ישראל מן העבודה. ויזעקו ותעל שועתם אל הא-להים מן העבודה, וישמע א-להים את נאקתם, ויזכר א-להים את בריתו, את אברהם, את יצחק ואת יעקב. וירא א-להים את בני ישראל, וידע א-להים" (כג-כה). שם א-להים מופיע בשלושת פסוקים אלה חמש פעמים. בכך מקבל הקורא חיזוק לתקוותו, שהרי לא מתואר כאן המבט האנושי על התוכנית המצרית, כשם שהופיע עד עתה, כי אם המבט האלוהי.

התגלות ה' למשה ובשורת שליחותו (פרקים ג', ד') מראים לקורא כי התיחסות ה' דלעיל, מתחילה ללבוש צורה גלויה ומעשית: "ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים...וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו אל ארץ טובה ורחבה..." (ג', ח). ראיית ה' את הנעשה במצרים וירידתו, מוסיפה לחזק את תקוותו של הקורא. שכן, היא מזכירה לו את השלב שקדם לתגובה בסיפור מגדל בבל: "וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל..." (בר' י"א, ה). מעבר לאופן הגלוי של התגובה, יש בה שינוי כיוון המחזק גם הוא את אותה תקווה. אם מגמת התגובה הנסתרת - ריבוי העם, נכשלה, הרי שהמגמה הגלויה - שחרור העם, עשויה להצליח.

דברי ה': "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה. ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח אתכם" (ג', יט-כ)⁹, יש בהם כדי לסייג את ציפיית הקורא לתגובה מהירה. הוא מבין כי בניגוד לתגובת ה' המיידית והמהירה בכבל, במצרים התגובה תהיה כחלק מהתוכנית לשחרור ישראל, ששלביה הם: דרישה - סירוב - תגובה, וכי פרק זמנה אינו ידוע. באותם דברים עצמם, למרות זאת, יש התאמה לציפייתו לתגובה מופתית.

⁹ וכן: "...ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם" (ד', כא).

מפגש הקורא עם חוסר בטחונו של משה בכשירותו כשליח, מערער אף את בטחונו שלו במהלך החדש. אולם דברי ה' ואתותיו, וכן אמונת העם בדבר שליחות משה ואהרן, מחזקים את שניהם. מלווה בתקווה מחוזקת זו, נכנס הקורא עם משה ואהרן, שליחי תגובה ה', אל ארמון פרעה.

אכזבה שלישית

בפרק ה', מציבים משה ואהרן לפרעה את הדרישה: "כה אמר ה' אל-הי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר" (ה', א). כצפוי פרעה מסרב, אך הם ממשיכים ופורשים לפניו את תוכניתם: "אלהי העברים נקרא עלינו, נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזכחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב" (ה', ג). דברים אלו עומדים כנגד דברי פרעה: "'הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה...'" (א', י). הקורא מוצא תוכנית כנגד תוכנית.

פרעה מסרב שוב, תוך כדי התיחסותו ליתרון שישנו כעת בריבוי העם העובד: "ויאמר אליהם מלך מצרים, למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו... ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם מסבלתם" (ה', ד-ה). אימרה זו מזכירה לקורא את אימרת ה' שקדמה לתגובתו בסיפור מגדל בבל: "ויאמר ה' הן עם אחד... וזה החילם לעשות, ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות" (בר' י"א, ו). שתי האמרות הן אבחנה של האחר את העם והמצב. אך בעוד שבסיפור מגדל בבל נאמרת האימרה על-ידי ה' כנגד התוכנית האנושית, בשעבוד מצרים היא נאמרת מפי פרעה כנגד התוכנית האלוהית. השוואה זו מביאה לבלבול ומבוכה אצל הקורא, שהרי יוצא ממנה שפרעה מושווה לה'. את מקומו של ה' בבבל, תופס כעת פרעה במצרים. מקומן של התוכנית האנושית והתגובה האלוהית מתחלף. הקורא ההמום מוצא הקדמה לתגובה אנושית כנגד התוכנית האלוהית.

תגובה זו לא מאחרת לבוא, כאשר מכביד פרעה על עם ישראל את העבודה: "לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשום, הם ילכו וקששו להם תבן. ואת מתכנת הלבנים¹⁰ אשר הם עשים תמול שלשום, תשימו עליהם לא תגרעו ממנו..." (שמ' ה', ז-ח). בבבל, הפסקת הבניה וכן הפצת העם, הן ביטוי להצלחת התגובה האלוהית: "ויפץ ה' אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר" (בר' י"א, ח). ואילו במצרים,

¹⁰ על עניין ה"לבנים" בין שני הסיפורים, ראה לעיל: נקודות הדמיון, סעיף ו'.

המשך בניה זו "כתמול שלשם", וכן תפוצת העם הן ביטוי להצלחת תגובת פרעה - האנושית: "ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן" (שמ' ה', יב)¹¹. תגובת פרעה כנגד תוכנית ה' מצליחה.

מאוכזב בשלישית, מוצא הקורא כי הן התגובה האלוהית הנסתרת בפרק א' - התרבות העם, והן התגובה הגלויה בפרק ה' - הדרישה לשילוח העם, הביאו להכבדת העבודה ולהמשך מזימותיו של פרעה. התגובה האלוהית נכשלה שוב ואילו התוכנית האנושית ממשיכה להצליח. אכזבה זו מתבטאת בדברי משה לה': "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (ה', כג).

השבת התקווה

אל מול טענת משה, משיב לו ה': "עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו" (ו', א). כלומר, רק כעת תתחיל תגובה אלוהית אקטיבית וגלויה יותר שבסופה יצאו בני ישראל ממצרים. בהמשך, ישנו מעין תקציר של הפרקים הקודמים, הכולל את פירוט "תוכנית התגובה" האלוהית, על שלביה (ו', ב-ח) ורשימת שושלת ישראל (ו', יד-כה), הנעצרת במשה ואהרן, שליחי תגובת ה' (ו', כו-כז), כמו כן, מופיע סייג התהליך (ז', ג-ד) - "ואני אקשה את לב פרעה".

במסגרת "תקציר" זה, חוזרת בעיה נוספת. בהעברת דבר ה' לבני ישראל, נתקל משה באזנים אטומות: "...ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה" (ו', ט). עקב כך, מתערער בטחונו העצמי וכאשר הוא נדרש לדבר אל פרעה, הוא טוען לפני ה': "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים" (ו', יב). וכן בהמשך: "הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה" (ו', ל). טענות אלה מצטרפות לטענתו במעמד הסנה: "...לא איש דברים אנכי, גם מתמול גם משלשם, גם מאז דברך אל עבדך, כי כבוד פה וכבוד לשון אנכי" (ד', י). חוסר בטחונו של משה ביכולת דיבורו משפיע אף על הקורא, אולם רק לרגע קט, שכן הוא נזכר בסיפור מגדל בבל, בו תפסה שפת האדם מקום מרכזי. ברשימת השושלת שלפני הסיפור חוזרת ההתייחסות ללשון העמים. כך ביחס לבני יפת: "מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם, איש ללשנו, למשפחתם בגויהם"

¹¹ השורש פ.ו.צ המופיע בשני הסיפורים מצוי בתורה רק עוד שש פעמים: בר' י', יח; בר' מ"ט, ד; במ' י', לה; דב' ד', כז; דב' כ"ח, ג; דב' כ"ח, ג.

(בר י', ה), כך ביחס לבני חם (י', כ) וכך ביחס לבני שם (י', לא). הסיפור מתחיל אף הוא בהתייחסות לשפה: "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" (בר' י"א, א) ובהמשכו, מחליט ה' לבלול את שפת העם: "ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות... הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" (בר' י"א, ו-ז). מעשה זה מבטא את כחו של ה' ואת שליטתו על שפת האדם. זכירת כח זה, בקריאת סיפור מצרים, מחזקת את בטחון הקורא, שאין לחשוש מכבודות פיו ולשונו של משה. כשם שביכולת ה' לבלול שפה על-מנת שלא תישמע, כך ביכולתו להשמיע את דברו מפה ערל שפתים. שכן הוא בעל הכוחות כלם, כאומרו אל משה: "מי שם פה לאדם"¹² או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'" (שמ' ד', יא). דברים אלו נותנים תחושה של סיכום והתחלה חדשה, ויש בהם כדי לעורר תקווה מחודשת בלב הקורא כי "עתה" תבוא תגובה אלוהית, לה ציפה במשך פרקים רבים. תגובה שתדמה בעוצמתה לזו שבמגדל בבל. תגובה מהירה מופתית ומוצלחת.

חצי נחמה

אכן, בפרק הבא מגיעה סוף סוף תגובה אלוהית אחרת. אפשר לומר כי דבר ה' למשה ואהרן: "כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת... (ז', ט) מכוון אל לב הקורא, החפץ במופת. הפיכת המטה לתנין (ז', י) מסמנת את תחילת התגובה החדשה, אולם מעשה זה וכן המופתים הרבים שיבואו בהמשך, אינם משפיעים על פרעה להכנע ולשחרר את ישראל (פרקים ז'-י"א). הקורא, שמחכה כל העת להכריז על הצלחת תגובת ה', נאלץ לחכות עד לקריעת ים סוף, אז ישיר עם בני ישראל את שירת הים. הוא נוכח לדעת כי התהליך אותו מתאר ה': "ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואתי מפתי בארץ מצרים. ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים." (ז', ג-ד), הינו ארוך מאוד. הקורא יוצא מסיפורי מצרים, מבולבל. אמנם, הוא שמח כי בסופו של דבר, הגיעה תגובה אלוהית, מלאת מופתים ומוצלחת. אולם, הוא נבוך מול השאלה: מדוע התאחרה כל כך הצלחת התגובה? מדוע היא לא היתה מיידית ומהירה, כבבבל?

¹² אפשר ובכך יש רמז לשוני ל"בני האדם", בסיפור מגדל בבל (י"א, ה) {התארים "אדם" או "בני אדם", מוזכרים עוד בבראשית בשלושה סיפורים: בסיפור בני הא-להים (פרק ו'), בסיפורי המבול וביחס לישמעאל: "והוא יהיה פרא אדם" (ט"ז, יב)}

כדי להשיב את מבוכת הקורא, נעמוד תחילה על מגמות התגובה האלוהית בשני הסיפורים.

מגמות התגובה האלוהית

בסיפור מגדל בבל ישנן שתי מגמות. גלויה וסמויה. הגלויה מספרת על השפה ועל ההפצה: "ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החילם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו. ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנות העיר. על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ" (בר' י"א, ו-ט). השפה האחת עוזרת לעם בתכניותיו על כן - ה' בולל את שפתו. העם נפוץ בעצמו - וה' מפיצו.

המגמה הסמויה מובלעת בפסוקים ומכוונת כנגד שאיפת בני האדם להאדרת שמם. לעומת דבריהם בפסוק ד': "ונעשה לנו שם", באים דברי ה': "וזה החילם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות" וכן מדרש השם: "על כן קרא שמה בבל". כנגד האדרת שמם באה האדרת שם ה', אולם בצורה חבויה¹³. אמנם, המילה "שם" אינה מופיעה בסיפור בהקשר לה', אך שם הוויה הוא מרכזי בחלקו השני של הסיפור (ה-ט): "וירד ה'", "ויאמר ה'", "ויפץ ה'" ובמיוחד: "כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ". בלילת השפה וההפצה משרתות את מגמת האדרת שם ה'. הפעולות האלוהיות, כנגד התכניות האנושיות.

גם בסיפור שעבוד מצרים שתי מגמות, אולם שתיהן גלויות. האחת - הצלת ישראל מיד מצרים והעלאתם לארץ כנען כפי שאומר ה' למשה: "ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפי נגשיו כי ידעתי את מכאביו. וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו... אל ארץ זבת חלב ודבש..." (שמ' ג', ז-ח).

השנייה - האדרת שם ה'. מגמת ידיעת ה' ושמנו תופסת מקום מרכזי וגלוי בסיפור מצרים. בדו-שיח בין ה' למשה (פרקים ג'-ד') חוזר ה' שוב ושוב על שמו וכינויו¹⁴, ולאור שאלת משה המפורשת: "...ואמרו לי מה שמנו מה אמר אליהם" (ג', יג), עונה לו

¹³ האופן הגלוי יותר של מתח זה יבוא בקריאת שם ה' על ידי אברם בבראשית י"ב, ח: "ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה'".

בר' י"ב, ח-ט, עומד כאנטי תזה למגדל בבל: ההר מול הבקעה, נסיעת אברם מול נסיעת העם, בניית המזבח מול בניית העיר והמגדל, הקריאה בשם ה', "קדם" ובית אל.
¹⁴ ג', ו, יב, טז, יח, ד', ה', יא.

ה': "ה...א-הי אבתיכם, א-הי אברהם, א-הי יצחק וא-הי יעקב שלחני עליכם, זה שמי¹⁵ לעלם וזה זכרי לדר דר¹⁶" (ג', טו). עניין זה חוזר בהתייזבות משה מול פרעה. משה בא אל ישראל ואל פרעה עם שתי בשורות חדשות: שילוח ישראל והתגלות ה' בשמו, ופרעה עונה לו על שתייהן: "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח" (ה', ב). משה שב אל ה' וטוען: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (ה', כג). גם במכות מצרים, ידיעת שם ה' והאדרתו היא עניין מרכזי. כך נאמר לפני המכות: "וידעו מצרים כי אני ה' בנשתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם" (ז', ה). כך במכת הדם: "כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם" (ז', יז). וכך במכת הערוב: "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן... לבלתי היות שם ערב, למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (ח', יח). נחמה לייבוביץ' ניסחה יפה את הרעיון העולה מעניין זה:

"כל פרשיות המכות ועד לקריעת ים סוף אינן אלא מאבק לשבור קשי לבו של מי שאמר "לא ידעתי את ה'" ללמדו "לדעת את ה'" ... עשר פעמים נאמרה "ידעת ה'" בפרקים אלה של עשר המכות (ז'-י"ד)¹⁷, עשר מאמרים של "ידעת ה'", דוגמת עשרת הדברים-אלה למצרים ואלה לישראל¹⁸."

התגובה האלהית אינה מכוונת רק לשחרור ישראל, אלא גם להצגת שם ה' והאדרתו.

השבת המבוכה

כאמור, מבוכת הקורא נובעת מכך שבסיפור מגדל בבל התגובה האלהית לתוכנית אנושית שאינה פוגעת באחר היא מיידית ומהירה, ואילו, בסיפור שעבוד מצרים התגובה לתוכנית אנושית המרעה לאחר, היא איטית וממושכת.

כאשר רואים את המגמות שבכל סיפור ובמיוחד את אופן ביטוי - הגלוי או הסמוי - המבוכה שהזכרה לעיל מושבת. תגובת ה' בכל אחד מן הסיפורים אינה רק כנגד התוכנית האנושית, אלא היא בעלת מגמה נוספת, עצמאית - האדרת שם ה'. במגדל בבל מגמה זו מבוטאת באופן סמוי והיא מושגת דרך המגמה הגלויה. תגובת ה' למעשי

¹⁵ עניין זה חוזר שוב בפרק ו', ג: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם".

¹⁶ אפשר ויש כאן רמז לדורות שהוזכרו בהערה 5.א, דור נח ודור יוסף.

¹⁷ ד,ה; ד,י"ז; ח,ג; ח,יח; ט,י"ד; ט,כט; י,ב; י"א,ד; י"ד,ד; י"ד,יח.

¹⁸ ראה: נחמה לייבוביץ', עיונים בספר שמות, פרשת וארא.

בני האדם, בלילת שפתם והפצתם, מאדירה ממילא את שמו. מכיוון שכך, אין צורך להאריך בתגובה. לעומת זאת, בשעבוד מצרים, מגמת האדרת שם ה' מבוטאת באופן גלוי לצד מגמת שחרור העם. תהליך התגובה הארוך ממנו נבון הקורא אינו אלא ריבוי מופתים כחלק ממגמה זו. ביטויי שליטת ה' באדם ובטבע הם אשר מאדירים את שמו ולכן יש צורך להרבות בהם.

מטרת התורה בקישור הסיפורים

ביצירת הקשר בין סיפור שעבוד מצרים לסיפור מגדל בבל, מתכוונת התורה לטלטל את נפש הקורא. כאשר הוא פוגש בסיפור מצרים את ארמזי הדמיון לסיפור בבל, הוא מתחיל לפתח ציפיה ששני הסיפורים יסתיימו באופן דומה. אולם, מציאת השוני בין הסיפורים מביאה לאכזבתו. בהמשך קריאתו את סיפור מצרים, תוך כדי זכירת סיפור בבל, הוא עובר תהליך ארוך הנע בין ציפייה לאכזבה שוב ושוב, עד אשר מתגשמת ציפיתו בסוף הסיפור. רק כאשר מתבררות מגמות הסיפורים, יכול הקורא להבין את מטרת התורה ביצירת הקשרים ביניהם וממילא את התהליך הנפשי אותו עבר.

תהליך התגובה הארוך, בסיפור שעבוד מצרים, המאדיר עוד ועוד את שם ה', לא נועד להביא את מצרים ובני ישראל בלבד לידיעת ה', כי אם אף את הקורא. הקורא מבין כי התהליך אותו עבר, היה לא אחר מאשר הפנמת ידיעת ה'.